

A római rítus változatai

Törvényességük és újjáéledésük

Földváry Miklós István

Ez az előadás a római rítus történelmi változatainak törvényessége mellett fog érvelni és – ha nem is minden részletükben – szorgalmazni fogja fölújításukat. Ugyanakkor egyértelmű, hogy ezek a változatok ma nem újíthatók föl törvényesen. Mielőtt tehát tulajdonképpeni tárgyamra térnék, szeretném néhány mondatban föloldani ezt az ellentétet, és így világossá tenni elvi alapállásomat.

A jogi szabályozás szükséges ahhoz, hogy a liturgia mint emberi, sőt közösségi tevékenység rendezetten és egységesen végeztesse. Azonban a liturgia mint a zárandokló Egyház működésének éltető szerve és egyben életének legfőbb megnyilvánulása magasabb rendű a rá vonatkozó jogi szabályozásnál. Az éppen érvényes szabályok az egyes embert ugyan kötelezik arra, hogy vallásos engedelmességgel vesse magát alá nekik a gyakorlat szintjén, de nem tilthatják meg az éppen érvényes szabályokon túlmutató gondolkodást, sőt azt sem, hogy a lelkiismeretesen levont következtetések a jogi keretek adta határokon belül, akár revíziójuk nem titkolt szándékával a gyakorlatba is át legyenek ültetve. A liturgikus szabályok meghozatalában illetékes felsőbbség rendszerint nem tudományos vagy lelkiségi műhely. Ez éppen vonatkozik egy püspöki konferenciára, mint egy szerzetesrend nagykáptalanjára vagy akár a római Szentszékre. A jogalkotást ezért meg kell, hogy előzze a valóságos tudományos és lelkiségi műhelyek munkája, amelyek az illetékes felsőbbséget meggyőzik egy-egy álláspont helyességéről, anyagot szolgáltatnak döntéseikhez és közreműködnek e döntések gyakorlatra váltásában. Így történt ez a liturgiátörténetben minden jelentősebb – akár jó, akár rossz irányú – változás alkalmával.

Valaki azt mondhatná erre, hogy épp az elmúlt évszázad liturgikus megújításai után jobb lenne nem előhozakodni az egyéni illetékességgel, és arra hivatkozva változásokat sürgetni: épp elég balul sikerült kezdeményezésnek lehettünk már tanúi. Ezzel elvileg magam is egyetértek, és nem gondolom, hogy korunk birtokában lenne annak a teremtő géniusznak, amellyel például a késő-patrisztika korabeli Róma vagy a karoling kor egy-

egy szakértője nyúlt a liturgiához. De ábránd lenne arra várni, hogy egy folytonosságából mesterségesen kikököntetett rendszer magától, anonim módon fog visszatérni a szerves fejlődés útjára. És bár korunknak épp a múltban mélyen gyökerező, közösségi tartalmak szintjén valóban nem erőssége a kreativitás, erőssége a szintetizáló képesség: éppen az a dolog, amelyre itt a leginkább szükség van. Végül erre bátorít XVI. Benedek pápa példája, aki a római rítus egyik történelmi változatát nem az éppen érvényes jogra, hanem bennfoglalt értékére hivatkozva állította helyre.

Történelmi áttekintés

A keresztény liturgia kezdettől fogva változatokban él. Az ókeleti, majd a keleti rítusok szorosan összefonódtak egyes eretnek vagy szakadár irányzatokkal, a különböző korokban bekövetkező uniók mégis kifejezték, hogy a katolikus Egyház éppen olyan tökéletesen teljesítheti megszentelő feladatát az egyik, mint a másik rítus keretei között. Magán a latin hagyományon belül is kialakultak változatok. Ezekről kétféle értelemben beszélhetünk. Az úgynevezett ólatin liturgiák – mint például az ambrozián vagy a mozarab rítus – alapvető, szerkezeti értelemben különböznek, és bár egymással olykor kölcsönhatásba kerültek, lényegükben független fejlemények. Ezek egyike a római bazilikák ősi gyakorlatát jelentő, úgynevezett órómai rítus. A változatok másik csoportja a karoling kor után létrejött egyházmegyes-területi vagy szerzetesrendi rítusok összessége. Ezek mindannyian az órómai rítus frank alkalmazásának leszármazottai, így alapvető, szerkezeti értelemben azonosak; joggal nevezhetők az egyetlen római rítus változatainak. A jelen előadás elsősorban ezekre összpontosít.

A karoling, vagy másként frank-római liturgiát az elmúlt évtizedek liturgiátörténészei – nemritkán célzatosan – gyökeres reform eredményének mondták, amelynek során mintha valamiféle inkulturációs folyamatban ötvöződtek volna a római és az Alpokon túli, főleg gallikán szokások. A források elfogulatlan vizsgálata ezzel szemben arra enged következtetni, hogy Kis Pipin és Nagy Károly liturgista munkatársai előtt egy meglehetősen tiszta romanizáció célja lebegett. Hogy ez mégsem valósult meg tökéletesen, annak két fő oka volt. Egyrészt maga az órómai liturgia nem volt teljesen egységes az átvétel idejében. Egyes szöveges elemei és szokásai nem voltak még megállapodottak, így a mintául használt könyvek között eltérés mutatkozott. Az átvétel több szakaszban történt, amelyek között magában Rómában is liturgikus változások következtek be. Kezdetből fogva eltért a pápai bazili-

kák és a plébániatemplomok, az úgynevezett titulusok gyakorlata. Másrészt különösen a pápai liturgia szikár, szinte puritán jellege idegen volt a befogadó közegben, és nemcsak az Alpokon túl, de Itáliában is széles körben elterjedt szokások földadását kívánta volna. Ebben a helyzetben az egységes frank-római rítus megszerkesztői legjobban szándékuk ellenére is kénytelenek voltak alkotó módon bánni a rendelkezésükre álló anyaggal, de ezt összességében igen mértékletesen tették.

A frank-római rítust és változatait ezért összekapcsolja, hogy a szövegek, dallamok, tárgyak és ceremóniák azonos készletéből merítenek, hogy ezeket azonos szerkezetbe rendezik, és hogy bizonyos helyeken részletbe menően is megegyeznek. A köztük mutatkozó eltérések a következtelen római forrásanyagra, a prekaroling hagyományok erejére és az intézményes háttér Nagy Károly halála utáni széttöredezésére vezethetők vissza. A rítusváltozatok első nemzedéke bizonyára spontán szétfejlődés eredménye, és csak utóbb vált az adott intézmények öntudatának jelölőjévé. A következő nemzedék már nemritkán tudatosan egyéníti saját, jellemző rítusát. Ez részben egyes rendi liturgiákról, részben egyes újonnan alapított püspökségekről, érsekségekről állapítható meg világosan. A frank-római rítus változatai közé tartozik a pápai kúria és a ferences rend rítusa is, amely utóbb mint tridenti rítus, legújabbban pedig mint a római rítus rendkívüli formája élt és él a köztudatban.

A teljes egységesítés eszméje olykor a középkorban is megjelent, de valódi lendületet csak a reformáció korában kapott, még hozzá a következő okokból. Egyrészt a területi rítusok összekapcsolódtak egyes nemzeti egyházak függetlenségre való törekvésével. Másrészt az eretnekmozgalmak terjedése miatt fölerősödött a hittani aggodalom, amely a liturgiát is szorosabb ellenőrzés alá kívánta vonni. Végül a könyvnyomtatás technikai segítséget adott mindehhez és gazdaságilag is vonzóvá tette az egységesítést. Ebben a helyzetben határozott a Tridenti Zsinat a liturgikus könyvek ellenőrzéséről, és ebben a helyzetben jelentek meg a római könyvek hivatalos kiadásai – szinte minden tekintetben a zsinat előtti tartalommal.

Ezek a könyvek nem azonos mértékben váltak kötelezővé. A rituále kihirdetése egyáltalán nem vonatkozott a Rómán kívüli egyházakra. A pontifikálét bevezető bulla ezzel szemben minden más lehetőséget, sőt minden korábbi római pontifikálét is hatályon kívül helyezett. A breviárium és a misszálé átvétele csak ott volt kötelező, ahol nem élt kétszáz évet meghaladó, saját hagyomány, de ott is lehetséges volt a római változatra való áttérés. Ha az illetékesek emellett döntöttek, később nem térhettek vissza eredeti könyveikhez. Mindebből nyilvánvaló, hogy sem a zsinatnak, sem a határozatait vég-

rehajtó pápáknak nem volt elvi kifogása a nagy múltú változatok ellen, de a kor egyházi közhangulata és a kényelem egyaránt a romanizációnak kedvezett.

Az egységesítő hullámnak csak kivételképpen állt ellen néhány egyházmegye és szerzetesrend, de az újkor folyamán ezekben is állandó megalkuváshoz vezetett az időről-időre jelentkező hasonulási igény. Ennek ellenkezőjére csak ritkán és vallásilag legalábbis gyanús szellemi környezetben került sor. A középkori rítusváltozatok iránti érdeklődés és a rájuk vonatkozó tudományos kutatás műhelyei főleg a XVII–XVIII. századi Franciaországban, a neogallikanizmus közegében, majd a XIX–XX. századi Angliában jelentkeztek. Ugyanakkor a XX. században néhány szerzetesrend is kísérletet tett arra, hogy középkori források alapján helyreállítsa ősi liturgiáját. Ez a szándék nem ütközött a Szentszék ellenállásába, sőt olykor hivatalos intézkedésekig jutott.

Ezalatt az úgynevezett tridenti forma szinte változatlanul és egyre egységesebben élt. A kalendárium folyamatos bővülésétől és a kezelésére vonatkozó szabályok változásától eltekintve a módosulás jelentéktelen volt a XX. századig. Ekkortól kezdve viszont egymást érték a reformok. Hogy csak a legfontosabbakat említsük: a X. Pius-féle breviáriumreform (1911), a zoltárok új fordítása (1945), a nagyhét megújított rendje (1951–1956), a XXIII. János-féle rubrikareform (1960), a régi misszálé utolsó változata (1965). Ezek közös jellemzője a gyors, központi irányítással történt végrehajtás és a hozzájuk vezető szerves fejlődés hiánya. Ha az egykorú liturgikai szakirodalmat is megvizsgáljuk, egyértelművé válik, hogy a század eleji breviáriumreform kivételével ugyanazokhoz a személyekhez, intézményekhez és szellemi áramlatokhoz kötődik az 1962-es mintakiadások előtti, mint az azok utáni reformsorozat (beleértve az úgynevezett *novus ordo* kifejlett változatát). Éppen ezért sajnálatos, hogy ma a hagyományos frank-római liturgiát éppen egy átmeneti, az évezredes előzményekkel részben már szakító változat képviseli hivatalos szinten. Kijelenthető, hogy a tridenti forma XX. század közepi, illetve történelmi alakja között élesebb a törés, mint ugyanezen tridenti forma és a frank-római rítus bármely történelmi változata között.

Törvényesség és hitelesség

E vázlatos áttekintés után fölmerül a kérdés: hogyan lehet tájékozódni a változatok sokaságában, milyen tények alapján tekinthetjük jobbnak az egyik liturgiaváltozatot a másikkal, ha a jogi érvényesség önmagában nem biztosítéka egy rítus liturgikai értelemben vett minőségének. Véleményem szerint

ehhez különbséget kell tenni külső és belső törvényesség között. A külső törvényességet jogi és hitelvi szempontok határozzák meg. A belső törvényességet, amelyet inkább hitelességnek nevezek és a külső törvényességhez képest elsődlegesnek tartok, a liturgia saját törvényszerűségei határozzák meg. Ezeknek forrása az emberemlékezetet meghaladó hagyomány.

A liturgia hitelessége nem bírálható el jogi vagy hitelvi alapon, méghozzá a következő okokból. Ami a jogot illeti, a liturgia csak tisztán gyakorlati alapon tárgya a jogi szabályozásnak, míg történelmi értelemben előbb volt nála és a lét rendjében is magasabb fokon áll. Ami a hitelvi szempontot illeti, a sokat emlegetett *lex orandi lex credendi* tételt tévesen értelmezi az, aki egy liturgikus szöveg vagy gesztus hitelességét attól teszi függővé, hogy az helyes teológiai tartalmat közvetít-e. Egyfelől ugyanis számos szöveg vagy gesztus fejezhet ki helyes teológiai tartalmat, de ettől még nem válik egyben alkalmassá a liturgikus használatra (éppen ezért védtelen a liturgikus barbarizmussal szemben az a tradicionalista körökben elterjedt magatartás, amely a reformokkal szembeni bírálatot tisztán dogmatikai alapra építi). Másfelől számos példa volt arra a történelemben, hogy egy liturgikus szöveg vagy gesztus ha nem is téves, de pontatlan vagy félreérthető tartalmat közvetített, így fölmerült a megváltoztatása. Ez a XX. század előtt mégis alig vezetett tényleges módosításokhoz, miközben viszont számos olyan dogmatikai tény van, amely előbb volt szertartásszöveg része vagy liturgikus ünneplés tárgya, mintsem hittételként teológiai megfogalmazást nyert volna. Így az emberemlékezetet meghaladó liturgikus használatban megszentelt szövegek és gesztusok nem vetendők alá a dogmatika ítéletének (más a helyzet az újonnan szerkesztettekkel). Helyzetük a Szentírás szövegének helyzetéhez hasonlít: maguk is a hitletétemény forrásai, amelyeket viszont minden kétséges esetben az Egyház teljes tanításának összefüggésében kell értelmezni.

Ha pedig ez így van, akkor egy rítus hiteles voltának megállapítása éppen a változatok minél szélesebb körének áttekintésével lehetséges. A keresztény liturgiák, azokon belül a latin hagyomány, további részszahalmazokként pedig a római, majd a frank-római rítus és annak változatai számos olyan jellemzőt mutatnak, amely kortól és területtől függetlenül azonosítható. Más vonások jelenléte korlátozottabb vagy teljesen esetleges. Éppen e vonások idő- és térbeli kiterjedtségének megfontolásával nyerünk egy olyan rangsort, amelyben az egyes liturgikus jelenségek különböző szinteken helyezkednek el. Néprajzi fogalmakkal élve kemény és lágy részek összetett viszonyáról van tehát szó.

A Tridenti Zsinatot követő liturgiátörténeti korszaknak föltétlenül kárára vált, hogy a minden részletre kiterjedő egységesítéssel elmosta a különbséget a rítus kemény és lágy részei, illetve ezek átmenetei között. Ezáltal óhatatlanul elveszett az a készség, amellyel a középkorban még egy közepesen tájékozott liturgus is pontosan meg tudta állapítani: egy változat a római rítus keretei között marad-e vagy sem. A XX. század elején a rítus hitelességét már csak a szélsőségesen aprólékos szabályozás tudta biztosítani, és volta-képpen ezért nem volt a XX. század alkalmas arra, hogy liturgiát reformáljon. A természetes érzék már hiányzott, a kisebb, de gyakori, önkényes beavatkozások pedig meggyengítették a hagyomány önmagában álló tekintélyét, és azt a látszatot keltették, mintha az illetékes felsőbbtség minden tekintetben ura lenne a liturgiának. Mindez csak előkészítette a terepet a II. Vatikáni Zsinat után bekövetkezett, példátlan összeomlásnak.

Tény az is, hogy a központosítatlan, középkori típusú berendezkedés jóval tovább tudta megőrizni a rítus sértetlenségét, mint paragrafusokkal kínosan körülbástyázott, újkori megfelelője. Ennek biztosítéka nem az engedelmesség, hanem a már említett tájékozódási képesség, hogy úgy mondjam, liturgikus ösztön volt. Az újkorban eluralkodó legalista megközelítés viszont oda vezetett, hogy éppen az integritás védelmét szolgáló szervek lettek a dezintegráció legkészségesebb végrehajtói. Meg vagyok győződve arról, hogy a mindent egyetlen kézben, azaz hivatalban összefogó intézményrendszer az egyik fő felelőse annak, hogy egy szűk szakmai kör néhány év leforgása alatt keresztül tudta vinni a római rítus elemi fölforgatását.

Mindezt figyelembe véve a következőket jelenthetjük ki. Az úgynevezett tridentí rítus hiteles, de nem egyedüli megnyilvánulása a római rítusnak. Ráadásul ez a forma a XX. században kedvezőtlenül módosult, míg a többi, módosulatlan változat elhalása nem szerves folyamat, hanem kedvezőtlen szellemi és gyakorlati körülmények eredménye volt. A mai helyzet, vagyis a római rítus több, időben eredetileg egymást követő változatának párhuzamos használata arra épül, hogy az illetékes felsőbbtség maga is a belső hitelesség nevében bírálta fölül a külső törvényességet. Ez olyan előzményt jelent, amelyből értelmesen következik a római rítus minden hiteles változatának esélye arra, hogy újra hivatalos jóváhagyást kapjon.

Gyakorlatilag a római rítus folytonossága hosszú hanyatlási szakasz után olyan törést szenvedett, hogy a legtöbb területen csakis teljes újjáélesztésről lehet beszélni. Ez azt is jelenti, hogy a szoros értelemben vett tridentí gyakorlatához való visszanyúlást sem erősíti széles körben a megszokás, így más

változatok felé is lehet tájékozódni, ha emellett súlyos érvek szólnak. Három ilyen érvet sorolnék föl.

Egyrészt azt, hogy a római rítus történelmi változatai sokszor hitelesebb alakban közvetítik a tényleges római hagyományt, mint a tridentí, különösen az 1962-es forma. Ez nemcsak az újkori módosulások miatt van így, hanem azért is, mert a tridentí, azaz a kuriális gyakorlat minden nagyszerűsége ellenére egy kápolna és az ahhoz kapcsolódó hivatalnok-papság rítusa volt. Bár az újabb kutatás úgy látja, hogy egyszerűsége sokszor nem ennek, hanem az órómai örökségnek köszönhető, biztos, hogy rendeltetésénél fogva nélkülözte a bazilikák és székesegyházak nyilvános istentiszteleti életének számos jellegzetességét.

Másodikként említeném azt az érvet, amely a rítusváltozatok fölhasználásához kötődik. Ha föltételezzük, hogy a XX. század balul sikerült reformkísérleteit jogos igények és valós nehézségek hívták életre, akkor nem elég vizsgatérnünk a hagyományos állapotokhoz, hanem a rítus hitelességét megőrizve új utakat kell találnunk ezeknek az igényeknek a kielégítésére, illetve a nehézségek leküzdésére. E munka során a rítusváltozatok bensőséges ismerete nyújtja a legtöbb segítséget, és ez védelmez meg a leginkább a kisiklásoktól.

Harmadszor egy kulturális-lélektani érvet említek. A római rítus egyénített változatai lehetővé teszik, hogy egy-egy közösség szorosabban kapcsolódjék a liturgiához, hiszen abban kulturális önazonosságát is átéli és kifejezésre juttatja. A kultúra és a területi vagy rendi identitás ebben a folyamatban vallási távlatot kap azzal, hogy maga is följajlás tárgyává válik. A római rítus összetétele ugyanakkor kedvez annak, hogy ezek a csoportok egyszersmind a maguk közös, római öntudatát is újra elsajátítsák. Ez a mai helyzetben a hagyományhoz való visszatérés vonzerejét is hatékonyan növeli.

Az újjáéledés útja

A római rítus valamely történelmi változatának felújítása semmiképpen sem jelent minden részletre kiterjedő helyreállítást. Ez a változatok többségénél nem is lehetséges, részben az adatok töredékessége, részben egyes következetlenségek vagy a források közti összhang hiánya miatt. További problémaként merül föl, hogy az egyes rítusok maguk is változtak hosszú, olykor több mint félezer éves történetük folyamán. Vajon a felújítás alapja a rítus utolsó fennálló állapota, vagy legjellemzőbb korszaka, történelmi csúcspontja legyen – esetleg legrégebbi forrásaira épüljön? Mit kezdjünk a rítuson belüli

kisebb variánsokkal? Hogyan hársítuk el az antikvarianizmus kísértését, vagyis hogyan építsük be a katolikus újkor lelkiségének meghatározó elemeit, ha azokról az adott rítusváltozat még nem tudhatott? Minderre csak források széles körének földolgozása után, elmélyült tanulmányokon és hosszú gyakorlati tapasztalaton kinevelt ítélőképesség birtokában lehet felelős választ adni. Néhány alapelvet azonban kiemelnék, a konferencia-előadás adta szűkös keretek miatt csak címszavakban.

Különösen középkori összefüggésben nem szabad ugyanolyan jelentőséget tulajdonítani a rítus másodlagos elemeinek (votív szertartások, megemlékezések, processziók, stb.), mint az elsődlegeseknek, azaz a mise- és a zsolozsma éves ciklusának és a szentségek, illetve a legfontosabb szentelmények kiszolgáltatásának. Azt is szem előtt kell tartani, hogy a tárgyalt liturgiákban a közösségi, énekelt zsolozsma jelentősége még igen nagy. Ezt a mai kutatás sokszor kevésbé veszi figyelembe. Maga az egyházi év sem egynemű. A temporále ugyan teljes egészében a rítus szilárd rétegébe tartozik, de a szanktoráléban csak az egyetemes, illetve a helyi szempontból kiemelkedő ünnepek meghatározók. A kisebb ünnepek megtartása a középkorban jámborsági vagy gyakorlati kérdés volt (szerepelt-e az officium a könyvben). Sajátos az ordinárium, különösen a mise állandó részeinek kérdése is. Az újkori érdeklődés tárgya többnyire éppen ez, de a források közvetlen tanulmányozása során nem mutatkozik a rítusok kiemelkedő összetevőjének. A középkorban a papi apológiák és a mise más, nem létesítő erejű, csöndes szövegelemei még őrizték kevésbé kánoni jellegüket, így jobban ki voltak téve a változásnak akár egyazon rítuson belül. Ugyanez mondható el a zsolozsmában található, párhuzamos szövegelemekről (pl. áldások, abszolúciók, précesz, stb.). Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a rítusváltozatok középpontjában mindig egy példaértékű templom énekelt, ünnepélyes liturgiája áll, így a szövegek dallamukkal együtt válnak a befogadói tudat részévé. A dallamváltozatok tehát a rítus jellemző vonása. Ugyanakkor a rubrikás szabályozás változatos módokon érvényesül, és annyi mindenképpen megállapítható, hogy kevésbé szigorú, mint az újkorban. A rítus hordozói a középkorban elsősorban a szerkönyvek, míg a másodlagos szabályok és az esetleges szokásjog kisebb befolyással rendelkeznek. Azaz ismét azzal szembesülünk, hogy az újkori típusú, minden liturgikus mozzanatot egy szinten kezelő szemlélethez képest a rítusváltozatok erősen rétegzett összetételűek.

Minderre való tekintettel egy rítusváltozat felújítását bizonyos szakaszokban tartom elképzelhetőnek. Előrebocsátom, hogy a római rítus „rendkívüli formája” és annak történelmi változatai között szorosabb kapcsolatot tenne

lehetővé, ha ismét elfogadottá válnék a római rítus XX. század eleji alakja. Ezt a rövid távú célok között tartom számon.

Az első lépés a liturgiátörténetre tartozik. Minél teljesebb anyag földolgozása után minőségi és kezelhető kiadásokban kell elérhetővé tenni a forrásokat, majd ezek alapján meg kell állapítani az adott rítus ideáltípusát. Ez azért fontos, mert az eredeti anyag többnyire további variánsokra bomlik: ezeket csak egy olyan kor tudta értelmezni, amely a liturgiát legfőbb önkifejezési közegének is tekintette. Ma ehhez képest legfőljebb egy-egy ország vagy nagyobb régió szintjén érdemes saját rítusról gondolkodni, ami szintetizáló munkát igényel.

Nem nélkülözhetők a tridenti típusú római források sem, méghozzá a következő okokból. A tridenti rítus minden másnál jobban dokumentált, így olyan kérdésekben, amelyekről nincs adat vagy az adatok ellentmondók, iránymutató lehet. Minthogy a tridenti rítus az újkorban szinte a teljes katolikus Egyházban elterjedt, teljes földadása a hagyomány több évszázadát tekintené semmisnek, így fölhasználása nemcsak gyakorlati kényszer, hanem önmagáért is kívánatos. Ide tartozik az is, hogy egyes ünnepek és szertartások, amelyek a XVI. század után keletkeztek, eleve nem lehetnek jelen a középkori forrásokban. Ilyenkor természetesen szintén a tridenti könyvek a mértékadók, noha a szanktorále korszakokénti visszametszése sem kerülhető el.

A saját rítusváltozat fölelevenítésének az a módja, amely semmiféle törvényi akadályba nem ütközik, a saját dallamváltozatok alkalmazása. Ha viszont olyan változtatásokra törekszünk, amelyek szertartásszövegeket vagy rubrikákat érintenek, érdemes egymástól elválasztva kezelni az egyes könyvtípusokat.

A rituále volt az egyetlen tridenti szerkönyv, amely nem vált egyetemessé, így az egyházmegyes rituálék újkori formája is számos ősi hagyományt őriz. Ezek megbecsülése, ápolása ma is lehetséges. De a rituále volt az a könyvtípus is, amely bekebelezte a processzionálét, a processzionále pedig a tulajdonképpeni processziókon kívül tartalmazta az egyházi év rendhagyó szertartásait például Gyertyaszentelőkor, hamvazószerdán vagy a nagyhét jeles napjain. Mivel az egyházmegyéknél továbbra is jogában áll saját rituálét kiadni, az esetleges újabb kiadások föleleveníthetnének elfeledett szokásokat, és kiterjedhetnének az említett, processzionális rítusokra is.

A breviárium megújítása alapvető szükséglet. Egyrészt azért, mert a monasztikus zsolozsmán kívül ma a breviáriumnak egyetlen jóváhagyott alakja sem tükrözi az ősi római hagyományt. Másrészt azért, mert a Tanítóhivatal megnyilatkozásai dacára mindmáig nem sikerült jelentős eredményt elérni a zsolozsma mint nyilvános istentisztelet helyreállítása terén. A helyzet meg-

oldásában kiemelkedő szerepet kaphatnak a rítusváltozatok, hiszen autentikus voltukhoz nem fér kétség és olyan korokhoz kötődnek, amelyekben a zsolozsma valóban a nyilvános istentisztelet szerves része volt. A liturgiátörténeti kutatásból ráadásul egyre világosabb, hogy a rítusváltozatok éppen a zsolozsma propriumában fejeződtek ki a leginkább és a legtudatosabban. Mindaddig, amíg a jogalkotás nem képes kiutat találni a válságból, a világi hívek vannak a legkedvezőbb helyzetben. Ők, ha rendelkezésükre áll, mindenfajta korlátozás nélkül használhatják a történelmi zsolozsmarítus valamely változatát, és ezzel előkészíthetik annak törvényesítését.

A misszálé változatainak följújtása ezekhez képest kevésbé sürgető. A miseproprium az olvasmányok, az énekek és az imaszövegek szintjén is jóval megállapodottabb. Egyénítésére legföljebb néhány emblematiszta pont ad lehetőséget, de ilyenkor is inkább tágabb hagyománycsoportokról, semmint önálló arculattal rendelkező rítusokról beszélhetünk. Lényeges eltérések a szekvenciák közt és az Alleluja verzusaiban ragadhatók meg. A szekvencia elhagyása egyébként is fájdalmas vesztesége a tridenti gyakorlatnak, és ha mintegy népéneként használják, vagyis nem kerül a pap által is imádkozott, hivatalos szövegek közé, akkor a jelenlegi jogi keretek közt is jó eszköze a régibb hagyományok érzékeltetésének. Az Alleluja kötetlenebb helyzete a misepropriumon belül történelmileg nyilvánvaló, így indokolt lenne, ha idővel a rubrikás szabályozás is lehetővé tenné a szabadabb szövegválasztást. Másrészt van ez az ordináriummal. Mint már említettem, az előkészületi, felajánlási és áldozás előtti apológiák készlete nagy és változatos, de nem tartozik egy-egy rítus legfontosabb jelölői közé, sőt a változatosság olykor a rítuson belül is érvényesül. Ezek a szövegek csak fokozatosan váltak tetszés szerinti magánimádságból hivatalos szertartásszöveggé, és a középkori forrásokban sokszor nehéz eldönteni, hogy ez a folyamat mennyire haladt előre.

A pontifikále változatainak felújítása a mai helyzetben illúzió. Egyrészt azért, mert világszerte annyira kevés pontifikális szertartás megy végbe a hagyományos római rítus szerint, hogy mindaddig, amíg ez a rítus kisebbségi helyzetben van, gyakorlatilag minden püspök külön könyvet használna. Másrészt azért, mert a *Pontificale Romanum* első kiadásától fogva minden alternatívát lehetetlenné tett. Noha az illetékes felsőbbség felújíthatna más, hiteles pontifikále-változatokat is, a döntés indokoltabb, mint a többi műfajnál. A *Pontificale Romanum* ugyanis nem kuriális szerkönyv, hanem az összeurópai pontifikále-anyag jól sikerült, szerves összefoglalása, amelyet a XIII. századtól kezdve a legtöbb európai egyház már akkor magáévá tett, amikor más területeken még sokáig használta saját rítusát.

Összegezve tehát ezt mondhatom. A római rítusváltozatok följújtásának elsődleges terepe a zsolozsma, míg a rituále változatainak használata ma is lehetséges, bár kézenfekvő javításuk és bővítésük. A misekönyv változatainak felújítása egyelőre nem, és később is inkább a proprium szintjén kívánatos, míg a pontifikále változatainak fölélesztéséről a mi nemzedékünknek valószínűleg le kell mondania. Adja Isten, hogy eljőjön az idő, amikor majd – a római rítus újbóli fölvirágzásának köszönhetően – ez a kérdés is napirendre kerülhet!